

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS KATEDRA

Giedrė Tiškevičiūtė
Lietuvių filologija ir užsienio (italų) kalba

Atminties melancholija Jono Meko kūryboje

Bakalauro darbas

Darbo vadovė dr. lekt. Ernesta Pauwels

Ginti leidžiama
2017 m. gegužės 25 d.

Vilnius, 2017

Giedrė Tiškevičiūtė, *Atminties melancholija Jono Meko kūryboje*. Bakalauro darbas, vadovė dr. lekt. Ernesta Pauwels, Vilniaus Universitetas, Filologijos fakultetas, 2017, 37 p.

Raktažodžiai: XX a. literatūra, Jonas Mekas, išeivijos rašytojai, atmintis, prisiminimai, melancholija.

Anotacija

Darbe tyrinėjama atminties raiška Jono Meko tekstuose. Tyrimo tikslas – išanalizuoti atmintį, jos raišką ir veikimą Jono Meko kūryboje, atsakyti į klausimą, kodėl atmintį šio autoriaus kūryboje galime vadinti melancholiška. Darbe taikyta Henri Bergson atminties teorija, o tyrimo medžiaga pasirinkti: Jono Meko dienoraštis „Žmogus be vietos: nervuoti dienoraščiai“, laiškų rinkinys „Laiškai iš niekur“, eilėraščių rinkiniai „Semeniškių idilės. Reminiscensijos.“, „Dienų raštai“. Analizuojant Jono Meko kūrybą pastebima, kad dažniausiai jo tekstų subjektas nesitenkina dabartimi, jis yra nukreipęs žvilgsnį į praeitį, siekia ją išsaugoti savo atmintyje. Atminties melancholiškumas reiškiasi ilgesio, liūdesio, neramybės, kylančios lyginant dabarties ir praeities vaizdinius, metaforomis. Darbas gali būti įdomus besidomintiems ne tik Jono Meko, bet ir kitų išeivijos rašytojų kūryba, taip pat analizuojant ir bandant suvokti priverstinio tėvynės palikimo įtaką menininkų, poetų kūrybai.

Turinys

ĮVADAS	3
1. ATMINTIES TEORIJA	5
2. Atmintis Jono Meko kūryboje.....	10
2.1. Spontaniškoji atmintis: „Viskas šaukia ir budina prisiminimus“	10
2.2. Laiko nulemti prisiminimai: „O buvo jau prieš pat Kalėdas...“	16
2.3. Gamtos atmintis: „Aš veidą atgrėžiau į vėją“	22
2.4. Valingoji atmintis: „Prisimenu žalias aš vasaras“	25
2.5. Užmaršties paradigma: „Kad nieko nebeprisiminčiau...“	28
2.6. Mišri atmintis: „Versdamas trupančius praeities lapus“	31
IŠVADOS.....	35
NAUDOTA LITERATŪRA.....	36
SUMMARY	37

IVADAS

Lietuvių išeivijos menininkas Jonas Mekas (g. 1922) gerai žinomas Amerikoje gyvenantis lietuvių poetas, parašęs nemažą pluoštą kūrinių: pasakų, dienoraščių, eilėraščių. Apie jo tekstus nėra kalbama labai daug, nes pirmiausia J. Meko vardas yra siejamas su amerikietiškojo kino avangardu bei su tarptautiniu menininkų judėjimu „Fluxus“. Ir būtent dėl to, jog J. Mekas yra daugialypis menininkas, turėtų būti svarbu pirmiausia kalbėti apie jo tekstus, kuriuose geriausiai atsiskleidžia jo, kaip rašytojo, pasaulėjauta. Pats J. Mekas interviu su Stasiu Goštautu teigė, jog neišmaninga kalbėti apie jo filmo meną, nes jo filmai – tik dienoraščiai ir nieko daugiau.¹ Tautvydas Nemčinskas savo straipsnyje J.Meką įvardino kaip kultūros reiškinių, kuris vis kinta su laiku² – tai galima interpretuoti tiek kaip menininko kitimą ir tobulėjimą, tiek kaip su laiku vis labiau vertinamą menininką. Kintant vertybėms, kinta požiūris į kūrėją, į jo kuriamą ir paliekamą pasaulį.

Jono Meko tekstuose apčiuopiamas liūdesys, sielvartas ir atidus žvilgsnis atgal į tai, kas buvo. Tai, jog Jono Meko lyrinis subjektas turi introvertiškumo bruožų, yra ieškantis sau vietos po saule, mums leidžia suprasti rinkinių pavadinimai (*Žmogus be vietos, Laiškai iš niekur*), ir eilėraščiai *Nieko naujo neradau po saule, Šiandien širdis nepriima, Aš paskenduolis, Aš nieko negyvenau ir niekam* ir kt. Jono Meko kūryboje dominuoja ilgesingi žvilgsniai į praeitį, fragmentiški prisiminimai ir vertybiniai svarstymai, praeities iškėlimas prieš dabartį. Be viso to, galima manyti, jog toks švelnus žvilgsnis į jaunystę Lietuvoje ir jos ilgesys yra paremtas išgyvenimų: 1944 metais patekęs į Elmshorno karo belaisvių lagerį³, 1949-aisiais emigravo į Ameriką.

Darbo tema „Atminties melancholija Jono Meko kūryboje“ nusako siekį apžvelgti kūryboje išskylančius prisiminimus, išanalizuoti jų atsiradimo priežastis, poveikį lyriniam subjektui, aptarti ir suvokti, kodėl atmintis Jono Meko kūryboje gali būti vadinama melancholiška. Atminties melancholiją galima apibrėžti kaip atmintyje saugomus, nuolat sugrįžtančius prisiminimus, pasireiškiančius liūdesiu, jiems būdinga nostalgija bei praeities idealizavimas.

¹ Gasiliūnas V. „Pasikalbėjimas su Jonu Meku apie naująjį Amerikos kiną ir lietuvišką poeziją“, in *Metmenų laisvieji svarstymai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 523

² Nemčinskas T. *Paprastumo genijus, Asociatyvus etiudas apie Joną Meką* (2009). Nemunas, 2009-02-19 nr.7 (233-674)

³ Mekas, J. *Žmogus be vietos: Nervuoti dienoraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 9

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai.

Darbo objektas – atminties, turinčios melancholiškumo bruožų, semantinis laukas.

Darbo tikslas – išanalizuoti Jono Meko kūrybą atminties veikimo aspektu.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti atminties ir prisiminimų veikimo principus;
2. Išanalizuoti Jono Meko prisiminimų pobūdį kūryboje;
3. Įrodyti, kad atmintis Jono Meko kūryboje yra melancholiška bei aptarti, iš kur kyla melancholiškumas;
4. Interpretuoti poeto kūrybą pasiremiant atminties veikimo teorijomis.

Tiriamoji medžiaga ir metodai. Analizei pasirinktas dienoraštis „Žmogus be vietos“, taip pat laiškų rinkinys „Laiškai iš niekur“, eilėraščių rinkiniai „Semeniškių idilės. Reminiscensijos“, „Dienų raštai“. Dėl asmeniško, glaudaus santykio tarp dienoraščio subjekto ir rašytojo, pasirinktas dienoraštis, rašytas 1944 – 1954 metais, laiškų rinkinys pasirinktas vidinei jausenai įvertinti. Idilės pasirinktos dėl aiškios praradimų tematikos, o „Dienų raštai“ – dėl praeities ir atminties įvertinimo per meninę prizmę.

Darbo tikslui pasiekti bakalauro darbe remiamasi prancūzų filosofo Henri Bergsono (*Henri-Louis Bergson*) atminties ir laiko idėjomis, išdėstytomis studijoje „Materija ir atmintis“, Nijolės Keršytės straipsniais „Atminties rezistencija“, „Atmintis ir kartotė: nuo įtampos prie konflikto“, ir taip pat Ritos Tūtlytės straipsniu „Alfonsas Nyka-Niliūnas: laikas ir trukmė“. Nors pastarajame straipsnyje mokslininkės aptariamas autorius yra ne Jonas Mekas, vis dėlto nemažai teorinių įžvalgų svarbios ir padedančios suvokti atminties veikimą J. Meko kūryboje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro dvi dalys: teorinė ir tiriamoji. Teorinėje dalyje aptariama atminties teorija, atminties, prisiminimų ir užmaršties sąvokos. Tiriamojoje dalyje pasirinktu aspektu analizuojami Jono Meko tekstų fragmentai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, literatūros sąrašas.

1. ATMINTIES TEORIJA

Henri Bergsonas (1859-1951) žymus prancūzų filosofas, turėjęs didžiulę įtaką XX amžiaus pradžios Europos filosofijos vystymuisi. Bergsonas savo studijoje „Materija ir atmintis“ išskiria du atminties tipus. Viena, kūniškoji atmintis, atkartodama dalykus iš įpročio, tuo pačiu atkartoja ir praeitį, reprezentuodama dabartį. Tokia atmintis yra automatinė, saugoma žmogaus kūne. Gryna atmintis praeitį saugo prisiminimų vaizdais: iš esmės tai yra vidinė, dvasinė atmintis. Bergsonas teigia, jog tai ir yra tikroji atmintis.

Praeitis gali veržtis į dabartį ir bandyti ją transformuoti, modifikuoti. Iš prabėgusių prisiminimų atėję įvairūs motyvai, frazių nuotrupos, transformuojasi ir tampa dabarties vizijomis. Tokios vizijos nėra suprantamos kaip laikiniai pažeidimai – tai perėjimai iš vieno lygmens į kitą: taigi iš realaus lygmens pereinama į virtualų.⁴ Praeityje matyti, liesti daiktai atsideria šalią tų, kurie patiriami dabar: traukia vieni kitus vaizdinėmis, spalvinėmis, garsinėmis, kvapų sąšaukomis. Netikėtai, pasitelkus vieną kurią asociaciją (kvapo), susisieja dabarties ir praeities potyriai.⁵ Bergsono teorijoje teigiama, kad praeities yra neatsiejama nuo dabarties. Ji nedingsta iš žmogaus ir visados jį lydi.

Interpretuodama Bergsoną Jovilė Barevičiūtė teigia: „[t]rukmė reiškia tai, kad gyvenimas rutuliojasi tik dabartyje, praeitis ir ateitis galioja tik prisiminimų ir lūkesčių pavidalu.“ Rita Tūtlytė papildoma teigdama, jog „[g]yvenimas yra nuolatinis *dabar*, ir tik sąmonė tuos kintančius *dabar* susieja į vientisos trukmės pajautą“.⁶

Įprastos struktūros klasikiniame pasakojime grįžimas į praeitį prisiminimais paprastai išreiškiamas dabarties (to momento) momento stabdymu: dabarties laikas, prasidėjęs prisiminimui, sustoja ir palaukia, kol prisiminimas užsibaigs.⁷

Tačiau ne visi grįžimai į praeitį gali būti gryni, nes vaikystės ir jaunystės patirčių sluoksniai yra uždengti tolesnėmis patirtimis, kurių negalima panaikinti. Gilesnis sluoksnis niekada negali būti prieinamas grynu savo pavidalu, nes jis visada yra pasidengęs virš jo esančiais sluoksniais. Kitaip tariant, apdengtas naujais prisiminimais. Iš esmės patys prisiminimai nėra amžinybėje

⁴ Keršytė N. „Atminties rezistencija : (Juozo Apučio „Praradimo aidai“)⁴“, in: *Gimtas žodis*, Nr. 7, 2009, p. 13

⁵ Ibid., p. 14-15

⁶ Tūtlytė R. *Alfonsas Nyka-Niliūnas: laikas ir trukmė*, www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rita_Tutlyte_Alfonsas_Nyka-Niliunas.LHI000D.pdf (Žiūrėta 2017-01-06) p. 10

⁷ Keršytė N. op.cit. p. 14

išsaugoti patirties fragmentai, kurie tik ir laukia, kada bus ištraukti į dienos šviesą. Kartu su laiku, prisiminimai transformuojasi atsiremdami į visą tolimesnę patirtį: jie vis kinta dėl juos nuolatos užgriūnančių ir apaugančių naujų prisiminimų.⁸

Svarbu paminėti ir vieną Ritos Tūtlytės mintį apie tai, jog grįžimo atmintimi motyvas yra svarbus ir reikalingas gyvenimo tikrumo pagrindimui filosofiskai ir kultūriškai, tačiau tai gali būti ne tik siekis iš tiesų atgauti ir sugrįžti, bet ir kaip trukmės patirties metafora (atgavimas sąmonėje ir grįžimas mintimis). Tokią metaforą Tūtlytė taikė nagrinėdama Nyko-Niliūno kūrybos aspektus, tačiau tai galime pastebėti ir pritaikyti Jono Meko kūryboje plėtojama atminties temos suvokimui. Pavyzdžiui, labai dažnai J. Meko dienoraščių subjekto prisiminimai padėdavo keliauti laiku, dienoraščių reminiscensijų intarpas yra nukreiptas į vaikystę: „Aš stoviu kieme ir žiūriu. Man aštuoneri metai.“⁹

Remiantis Bergsonu, praeitis mus lydi kiekvieną akimirką, visos mūsų mintys ir visi jausmai, norai ir troškimai nuo pat vaikystės. Toji praeitis yra palinkusi virš dabarties ir netrukus prisijungs prie jos.

Praeities įvykiai, išgyvenimai ir įspūdžiai dabartyje atsikartoja spontaniškai: jie veikia taip, jog tarpusavy susisieja tai, kas iki tol atrodė nereikšminga: taip nutinka todėl, jog kiekvieną dalyką, patirtą sąmoningai, lydi papildomi pojūčiai, kuriuos žmogus išgyvena pasyviai, neįsisąmoninant, nekreipiant dėmesio. Nijolė Keršytė savo straipsnyje pateikia pavyzdį apie arbatos gėrimą: ją geriant mes dėmesį sutelkiame į jos skonį, tačiau jos kvapas, puodelio forma, arbatinuko spalva, foniniai garsai mus taip pat veikia, nors to ir nepastebime. Tokie pojūčiai, kuriuos priimame pasyviai, nusėda sąmonės gilumoje – kūno atmintyje. Tačiau užtenka tik kvapo, spalvos ar garso atsikartojimo, kad grįžtų praeities pojūčiai, prisiminimai ir atgytų visi kiti tuo metu patirti pojūčiai.¹⁰

Kitas prisiminimų tipas susijęs su skaudžiais, dramatiškais išgyvenimais, praradimais, mirtimis – tokie prisiminimai nesukelia *mėgavimosi*, bet yra suvokiama *laiko praeiga*. Laikas praeina, o tuo pačiu nusineša, palieka laukimą ir ilgesį, todėl praeinantis laikas suprantamas kaip praradimų laikas.¹¹ Dažnai subjektas Jono Meko tekstuose jaučiasi prislėgtas praradimų, ilgesio. Tai ypač atsiskleidžia idilėse ir eilėraščiuose. Viename reminiscencijų eilėraštyje suvokimas, jog

⁸ Keršytė N. „Atminties rezistencija : (Juozo Apučio „Praradimo aidai“)“, in: *Gimtas žodis*, Nr. 7, 2009, p. 18

⁹ Mekas J. *Žmogus be vietos: nervuoti dienoraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 98

¹⁰ Keršytė N. op. cit., p. 16

¹¹ Ibid., p. 16

paliekama Vokietija, stovyklos ir nebus grįžtama, nusakomas dažnu žodžio *paskutinis* pakartojimu: „Kažkaip taip skirstėsi, vis reto, ir veidų, / ir vasaros, ir rankų. / Mesėjome tą rudenių laukais, žiūrėdami / į paskutinį rudens auksą, <...>“¹²

Taip pat yra svarbu apibrėžti šias sąvokas: **atmintis, prisiminimai, užmarštis.**

Atmintis – įsisąmoninimas, informacijos ir prisiminimų laikymas; atmintį galima suvokti kaip branduolį, kuriame viskas yra saugoma.

Atmintis veikia laisvai ir nevaržomai, įvairiais pavidalais geba susieti praeitį su dabartimi, dabartyje praeitį pateikdama kaip jau buvusios būsenos tąsą.¹³ Nepertraukiama intuityvi atmintis gali reikštis užplūstančiais atsiminimais ir sapnais. Anot Bergsono tam, kad pajautum gyvenimo vienovę, ją reikia suvokti „iš vidaus“, kaip nenutrūkstamą, nuolat kintančio laiko srautą. Žmogaus uždavinys – sugauti gyvenimo impulsą, kuris, nors ne iš jo prasideda, tačiau kurį tik jis gali tęsti savo mintimi, žodžiu ir veiksniu“, – sako Rubene.¹⁴

M. Prustas (*Marcel Proust*), pasitelkdamas Bergsoną, plėtoja *nevalingos atminties* teoriją: Prustas mus įtikina, kad ne visi prisiminimai veikia valingai ką nors prisimenant, bet ir spontaniškai, kuomet kokio nors dalyko juslinis patyrimas „atgamina analogišką praėjusį patyrimą ir nukelia patiriantįjį į praėjusį laiką.“¹⁵ Spontaniškoji atmintis iššaukia *momentinius* įspūdžius bei pojūčius. Prisiminimai išplaukia iš atsitiktinių juslinių potyrių, kūniškos patirties: „sąmonė juose taip pat aktyviai dalyvauja, nes norint pastebėti, suvokti, įsisąmoninti įvykių transformacijas, būtina laikinė distancija, o tam reikia į praeitį *sugrįžtančios* ir ją *interpretuojančios* sąmonės.“¹⁶

Nijolė Keršytė Prustą interpretuoja taip: „kad valingoji, sąmoningai prisimenanti atmintis atitinka aktyvią, mąstančią sąmonę, o nevalinga, spontaniška atmintis – pasyvią, potyrius priimančią sąmonę, o dar tiksliau būtų ją pavadinti *kūno atmintimi*, nes būtent kūnas „prisimena“ patirtų daiktų skonį, kvapą, pavidalą.“¹⁷ Praėjusių įvykių ar žmonių mes negalime susigražinti, todėl tikimasi ir norima pakartoti prisiminimus, taip bandant sugrįžti kiek įmanoma arčiau praėjusių dalykų.¹⁸

¹² Mekas J. *Žmogus be vietos: nervuoti dienoraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p.90

¹³ Tūtlytė R. *Alfonsas Nyka-Niliūnas: laikas ir trukmė*, www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rita_Tutlyte_Alfonsas_Nyka-Niliunas.LHI000D.pdf, (Žiūrėta 2017-01-06), p. 5

¹⁴ Ibid., p. 5

¹⁵ Keršytė N. „Atminties rezistencija : (Juozo Apučio „Praradimo aidai“), in: *Gimtasis žodis*, Nr. 7, 2009, p.15

¹⁶ Ibid., p. 17

¹⁷ Ibid., p. 16

¹⁸ Keršytė N. Atmintis ir kartotė: nuo įtampos prie konflikto in *Athena: filosofijos studijos*, 2012, nr. 8, p. 223

Klasikinė filosofija ir fenomenologija atmintį apibūdina kaip to paties nekintančio dalyko ar buvusios dabarties pakartojimą.¹⁹ Šiuolaikiniame diskurse pažymima, jog atmintis gali sutvirtinti ar net ir garantuoti tapatybę; „atmintis yra tai, kas leidžia kur nors integruotis – pasiekti vienovės su kuo nors arba pasiekti vienovę su savimi.“²⁰

Ilgą laiką atmintis buvo traktuojama kaip grįžimas prie to paties dalyko ar kaip tos pačios patirties jau pakartotas išgyvenimas. Devidas Hjumus (*David Hume*) lygina atmintį su vaizduote ir teigia, jog atmintis – tai gebėjimas pakartoti savo įspūdžius.²¹ Anot H. Bergsono įpročio (kartojančioji) atmintis skatina veikti ir padeda išlikti.²² Dažniausiai tai įpročiai, kuriuos mes atkartojame kasdieniame gyvenime.

Atmintis ir jos sąvoka Jono Meko kūryboje yra viena iš esminių – tekstuose dažnas gręžimasis į praeitį, žvilgsnis atgal ir būdingas saugojimas atmintyje ne vien tik išgyvenimų, bet ir gausu kultūrinės atminties pėdsakų. Šiame darbe analizuojamas tiek atminties pobūdis Jono Meko kūryboje, tiek jos veikimas ir priežastys.

Prisiminimai – iš atminties į aktyvią sąmonę iškelti praeities dalykai, atsiminimai. Nijolės Keršytės straipsnyje prisiminimas įvardijamas kaip galėjimas vėl iš naujo patirti iš išgyventi praeitį, „jusliškai suvokti pakartotinai sudabartinant.“²³ Be viso to, prisiminimai gali būti netikslūs, iškraipyti, kadangi tai yra viso labo tik interpretacijos, bet ne faktus fiksuojantys užrašai.²⁴ Yra ir tokių prisiminimų, kurie užvalgo ne sąmonę, bet kūną – taigi jie yra išgyvenami kaip kūniškas virsmas.²⁵

Vokiečių filosofas Edmundas Huserlis (*Edmund Husserl*) perskiria prisiminimą (pakartotinį sudabartinimą) ir vaizduotės re-prezentaciją (įsivaizduojamas sudabartinimas).²⁶ Tai reiškia, jog vieni prisiminimai gali atsispindėti dabartyje tokie patys, kokie buvo išgyventi praeityje, arba gali būt iškreipti, galiausiai, sukurti prisiminimai, kuriuos sumeluoja sąmonė ir atmintis, tačiau nėra įvykę iš tikrųjų. Prie viso to Huserlis prisiminimą aiškina kaip juslinį suvokimą tolygų trukmei, kuris vyksta dabartyje ir turi savas retencijas, bei protencijas.²⁷ Čia

¹⁹ Ibid., p. 198

²⁰ Ibid., p. 199

²¹ Ibid., p. 199

²² Ibid., p. 221

²³ Ibid., p. 200

²⁴ Ibid., p. 216

²⁵ Keršytė N. „Atminties rezistencija : (Juozo Apučio „Praradimo aidai“), in: *Gimtas žodis*, Nr. 7, 2009, p. 14

²⁶ Keršytė N. Atmintis ir kartotė: nuo įtampos prie konflikto in *Athena: filosofijos studijos*, 2012, nr. 8, p. 219

²⁷ Ibid., p. 199-200

Huserlis dar atskiria retenciją (pirminį prisiminimą) nuo antrinio (pakartotinio) prisiminimo. „Retencija palaiko tolydų ryšį su juslinio patyrimo dabartimi, o prisiminimas pertraukia tolydumą ir įveda netolydumą patirties vienovėje: jis ne pratęsia esatį (dabartį), bet ją pakartoja (reprezentuoja).“²⁸

Jei laikas suvokiamas kaip vieningas ir su savimi sutampantis srautas, tai prisiminimas gali būti suprantamas kaip to paties dalyko, jausmo ar kvapo pasikartojimas, buvusios dabarties reprodukovimas.²⁹

Užmarštis – prisiminimo ar kitos informacijos ištrynimasis iš atminties. Tai svarbi sąvoka Jono Meko kūryboje ir ją svarbu aptarti. Dažnai eilėraščių ir dienoraščių subjektas jaučiasi kankinamas prisiminimų, persekiojamas praeities ir stengiasi sąmoningai pamiršti, nes nenori jausti vidinio skausmo. Jono Meko kūryboje dažnai sutinkami plyštančios širdies, skaudančios sielos motyvai.

Prisiminimai gali būti ne tik saugomi ir archyvuojami, bet ir naikinami: jei atmintį įsivaizduotume kaip raštą, trinami prisiminimai sudarytu tame rašte pertrūkius, baltus tarpus. Iš esmės užmirštama ne tik spontaniškai, savaime, bet ir motyvuotai, valingai, sąmoningai. Anot Merleau-Ponty „[u]žmiršimas yra tam tikras veiksmas“. Kadangi žmogaus atmintis yra selektyvi, ji pati gali pasirinkti, ką jai išsaugoti, o ką užmiršti, sunaikinti. Froidas (*Sigmund Freud*) pabrėžė, jog atmintis ne tik padeda žmogui išlikti, bet ji gali ir destabilizuoti, ko pasekoje sąmonė siekia sunaikinti tai, kas individui gali kelti nepasitenkinimą. Kitaip tariant, nuo praeities padarytų traumų žmogaus psichika gydos užmarštimi.³⁰

Užmarštis gali būti sąmoninga (pavyzdžiui, užrašų ir nuotraukų naikinimas), ir nesąmoninga, kuri veikia kaip falsifikuota atmintis (praetis, kuri niekada nebuvo dabartimi).³¹

Taip pat pateikiu kelias svarbias sąvokas, kurios bus naudojamos darbe, analizuojant Jono Meko kūrybos fragmentus.

Analepsė – peršokimas nuo pasakojamos dabarties momento.

Identiškas pakartojimas – prisiminti vakar girdėtą melodiją ar matytą naktį apšviestą teatrą.

Praetis rekonstravimas – istorinė praetis, tolimi prisiminimai.

²⁸ Ibid., p. 199

²⁹ Ibid., p. 200

³⁰ Ibid., p. 218

³¹ Ibid., p. 223

2. Atmintis Jono Meko kūryboje

Jono Meko tekstuose atmintis išreiškiama keliais tipais, dominuoja spontaniškoji ir sąmoningoji atmintys. Bendrai atsiminimai pasižymi jausmingumu, emocijumu, ilgesiu praeičiai ir praradimams, dažnu nepasitenkinimu dabartimi, svarstymais bei simboliškais praeities vaizdiniais (pavyzdžiui dažnas sniego motyvas turi sąsają su Kalėdomis). Atminties raiškos būdai išskiriami į kelias prisiminimų raiškos grupes. Nors darbe nebus išskirta atskirai, tačiau svarbu paminėti idiles ir reminiscencijas Jono Meko kūryboje. Rinkinyje „Semeniškių idilės“ randame 26 idiles apie Semeniškius, Jono Meko gimtinę. Bendrai galėtume idiles vertinti kaip J. Meko atminties palikimą: jos rašytos poetui jau nebegyvenant Lietuvoje, vadinasi, būnant ir gyvenant Vokietijoje jos buvo sukurtos iš atminties.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas reminiscenciją apibrėžia kaip neaiškų prisiminimą, atgarsį. Psichologijoje tai dar gali būti apibrėžiama kaip prisiminimo praregėjimas, kuris įvyksta praėjus tam tikram laikui po įsiminimo. Tokio pobūdžio atmintis yra svarbi ir Jono Meko kūryboje: dienoraštyje „Žmogus be vietos“ randame 18 reminiscencijų, įsiterpusių į pasakojimą ir taip pat yra atskiras reminiscencijų rinkinys „Reminiscencijos“ (Niujorkas, 1996). Rinkinyje „Semeniškių idilės. Reminiscencijos.“ poeto reminiscencijos čia – laisvai pasakojančios eilės. Eilėraščiuose vėlgi yra dažnas gamtos motyvas, subtiliai paminimi praradimai ir dabarties-praeities skirtumai, kalbama apie laikiną gyvenimą Vokietijoje, vidines niūrias nuotaikas ir ilgesį. Dienoraštyje įsiterpusios reminiscencijos yra fragmentiškos, mintys padrikos ir ne visada susisiejančios tarpusavyje. Visumoje dominuoja įvairiausi gamtos motyvai, vaizdų blykstelėjimai atmintyje.

2.1. Spontaniškoji atmintis: „Viskas šaukia ir budina prisiminimus“

Spontaniškoji atmintis veikia asociaciniu principu: vienas veiksmas iššaukia, sužadina kitą, jo prisiminimą. Čia galima prisiminti M. Prusto aprašytus prisiminimus, išplaukusius iš atsikąsto sausainėlio ir jo skonio. Kaip minėta teorinėje darbo dalyje, ji veikia kaip nevalinga, pasyvi atmintis: viskas eina per kūniškus potyrius, kvapus. Taip pat tai gali veikti įprastu asociaciniu

pagrindu, kuomet vienas atsiminimas plaukia iš kito arba įprastas, kasdienis veiksmas netikėtai ištraukia iš atminties kitą panašų prisiminimą.

Vienas iš tokių spontaniškosios atminties pavyzdžių atsispindi fragmente: tekstas apie skriaudas privertė lyrinį subjektą nevalingai prisiminti su ta pačia teksto tematika susijusį įvykį, kuris yra įsirežęs į subjekto atmintį.

„Ką tik skaičiau Sigitos Gedos apmąstymus Čikagos *Drauge* apie skriaudas, sau ir kitiems. Aš prisiminiau, kaip tas pienburnis piemuo iš Biržų, kur ganė pas mūsų kaimyną Laumę, pavogė mano peilį. Aš vis dar galvoju apie tą peilį. Nežinau, ar esu jam tikrai atleidęs. Man buvo dešimt metų. Gražus buvo peilis.“³²

Kitas pavyzdys įtvirtina dar stipresnę spontaniškosios atminties veikimą: praeities vaizdinių pasirodymas dabartyje.

„Pusė dvylikos buvo, kai išėjau iš Giedraičio. Pravėriau virtuvės duris, atsisveikindamas. Vaikai miega, Giedraitienė klūpo prie lovos, naktiniais marškiniiais. Prisiminimų banga šiūst užplūdo staiga mane, žiūrint taip į tą klūpančią moterį – prisiminimai, kaip mama vakare prieš gulant atsiklaupdavo taip prie lovos ir mesldavosi, tėvas, ir kaip mums dažnai su broliais liepdavo kartu klauptis ir melstis. Ir dabar, pirmą kartą nuo to laiko pamačiau vėl taip meldžiantis naktį vėlai, užbaigus darbo dieną, nulenkus ant lovos, prie sunertų rankų, galvą...“³³

Fragmente matomas asociacinės atminties veikimo principas, kuomet vienas veiksmas sąlygoja kitą: pamatyta klūpanči moteris iššaukė prisiminimo vaizdą. Tačiau ne vien tik taip pat klūpančią motiną, bet ir tai, kas dar išliko atmintyje prie klūpėjimo vaizdo – meldimasis. Vertėtų išskirti, jog tai prisiminimas, kuris yra nedažnas, vienkartinis, galbūt net ir nebeprisikartojantis („pirmą kartą nuo to laiko pamačiau“). Kitas įdomus pastebėjimas – ryšio su praeitimi stiprumas. Praeitis susilieja su dabartimi, susimaišo, įvyksta identiškasis pakartojimas. Pamatyta klūpanči moteris dabartyje – Giedraitienė, tačiau dienoraščio subjektas „pamatė“ praeities vaizdą joje, matė savo motinos atspindį. Todėl galima manyti, jog po to, kai pradėjo veikti prisiminimai ir kilo

³² Mekas J. *Laiškai iš niekur*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 71-72

³³ Mekas J. *Žmogus be vietos: nervuoti dienoraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 275

vaizdai atmintyje, subjektas galėjo matyti jau nebe Giedraitienės, o klūpančios motinos nugarą. Tikėtina, jog daugiau toks susitapatinimas gali nebepasikartoti.

„Ir štai dabar aš galiu ir visu savo kūnu galiu jaust antklodžių švelnumą ir baltumą, ir visa tai taip lengva, taip lyg glamonėja, taip lengva. Jis jautės, lyg pirmą kartą savo gyvenime gulėtų tikroje lovoje. Buvo keistas jausmas, lyg vaikystėje, lyg motina. Taip, taip, ten buvo... jis bandė prisiminti, bet pasijuto staiga taip mieguistas... taip, ten buvo nedidelė lovelė su nedideliais mėlynais plunksnų pagalvėliais, jo vaikystėje – kai jam buvo penkeri ar šešeri – gal ketveri – bet dabar jis jau to nebegalėjo prisiminti, tai buvo taip toli toli, ir taip nerealu...“³⁴

Prisiminimas kyla nuo jausmo, tačiau yra pakankamai silpnas ir tuo pačiu tolimas, kone nerealus. Subjektui begulint lovoje, patiriamas fizinis pojūtis – patogumas ir švelnumas – sukuria lengvumo patirtį ir įsibrauna iki atminties. Tokia būseną primena pirmą kartą gulint patogioje lovoje, kai dar buvo vaikas. Pasirodo ir padrikas motinos fragmentas; matomai turintis gilią ir stiprią asociaciją su praeitimi, ypač vaikystės laiku. Matomas ir atminčiai būdingas netikslumas ir ribos nutrūnimas – amžius nėra nusakomas tiksliai, svarstoma, kad visa vyko tarp ketverių ir šešerių metų tarpo. Tai, suprantama, yra normalus reiškinys, kuomet pirmieji vaikystės prisiminimai dar neturi ryškios amžiaus ribos ir trūksta tikslumo. Tolumo ir nerealumo motyvas sukelia sunkumą, nes „nebegalima prisiminti“ net ir stengiantis prisiminti sąmoningai, žvalgantis po praeitį.

- Mano prisiminimai. Jie vis mane griebia, jie vis mane persekioja. Aš perėjau pusę gyvenimo kaip transe, nieko nematydamas ir nežinodamas, o bet dabar kažkaip viskas grįžta atgal, kaip uždelsusi reakcija, viskas atšoka, grįžta atgal.

- Aš nekalbu apie žmones, ne. Daiktai, daiktai, vietos mane persekioja. Daiktai, kuriuos liečiau, su kuriais kontaktavau, vietos. Vaizdai visų vietų.

- Aš visados norėjau eiti tik į priekį. Aš bandžiau pamiršti viską. Bet kiekviena mažiausia detalė pasiliko įsikirtusi aštriai viduje. Ir dabar jos skauda.³⁵

Fragmente matome, jog subjektas turi ypatingą santykį su prisiminimais ir praeitimi: nuo jų nebepavyksta pabėgti, jie tampa kone įkyrūs, persekiojantys. Grįžimas prisiminimais atgal, atrodo, subjektą perkelia ir fiziškai atgaliniu laiku. Daiktų persekiojimas gali būti suprantamas

³⁴ Mekas J. *Žmogus be vietos: nervuoti dienoraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 508-509

³⁵ Mekas J. *Žmogus be vietos: nervuoti dienoraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 522

kaip iš praeities užsilikusiu daiktų matymas ir jų natūrali asociacija su praeitimi, kas sukelia nesąmoningus prisiminimus ir įvairius jausmus. O taip pat – daiktai gali būti ir nauji, ne tie patys, tačiau praeityje turėję glaudų ryšį su subjektu, dabartyje pakeičia praeities daiktą, sukeldamas kone tokį patį efektą. Pavyzdžiui net ir naujas rašiklis gali priminti prieš 10 metų turėtą rašiklį, su kuriuo buvo daug rašoma, iš to gali išplaukti nemalonūs ar ilgesingi to meto išgyvenimai. Panašiai turėtų būti ir su vaizdais: to paties vaizdo pamatymas dar kartą arba jo forma (tarkime, nuotrauka) sukels panašų to meto efektą, iššauks prisiminimus.

Stiprų ir glaudų subjekto santykį su praeitimi patvirtina ir „mažiausių detalių įsikirtimas“ bei jų sukliamas skausmas. Nors skausmas nėra fizinis, nemalonūs, ir skaudūs prisiminimai gali žeisti labiau nei žaizda kūne. Bandoma pamiršti, tačiau ne viską atmintis geba ištrinti, taip pat ir sąmoningai to žmogus, deja, padaryti pats negali. Kuo daugiau bandome pamiršti, tuo labiau tai įsimename. Suprantama, jog subjekto prisiminimai yra liūdni ir nemalonūs, „aštrus įsikirtimas viduje“ primena įsikirtusių šukių vaizdą, dūžimo ir kraujavimo. Šiuo atveju – metaforinis kraujavimas iš širdies, kurią skauda. Skauda, nes ją žeidžia atmintis.

Asociacijos principu viename laiške prisimenama pažintis su lietuviais Amerikoje. Lapų kritimas lapkritį sukelia jausmines asociacijas: Jono Meko laiško subjekto jaučiasi mėtomas po Vakarų Europą kaip beržo lapas (priverstinis keliavimas, nes pats keliauti nemėgo, tačiau teko). Ir bevažiudamas, bekeliaudamas vis sutikdavo lietuvius ir taip pradeda prisiminti: prisimenama Lietuva, brangi jos žemė ir kultūra, dažni nostalgiski šmėstelėjimai, didžiuojamasi esant ne miestiečiu. Melancholiškas subjekto žvilgsnis apmeta praeities šešėlius: „[b]et aš stovėjau prieš jo mėlynus paveikslus ir negalėjau atsistebėti jų stiprumu. Žiūrėt į jo mėlynus paveikslus yra tas pats kaip žiūrėti į didelį mėlynai, neapsakomai mėlynai žydintį linų lauką. Toks jau mėlynumas, taip gera gera akims! Mėlynumas, kuris tave atgaivina, papildo.“³⁶ Žiūrėjimas į mėlynus paveikslus iššaukia linų asociaciją, gamtos ir tėvynės – Lietuvos atmintis subjektą persekioja, lydi jį. Iškeliamas ir kita problema, kita tema, kuri liečia Lietuvos ateitį ir agrarinę kultūrą: visa tai kyla iš to paties nepasitenkinimo dabartimi, matymo praeities, kuri suteikia džiaugsmo subjektui. Ir tos praeities ištrinti ir pakeisti niekas negali: „[a]š sutinku žmonių čia, Niu Jorke, ir jie sako: a, ko tu tiems valstiečiams rašai – tu turėtum <...> O aš jiems sakau: aš ūkininko vaikas. Aš užaugau kaime, bet, kaip matot, nesu visai kvailas, maiše manęs neparduosit. Tai tas pats ir su dabartiniais valstiečių vaikais: jie yra tikroji Lietuvos ateitis. <...> O žemė yra ne tik išminta: ji yra pilna

³⁶ Mekas J. *Laiškai iš niekur*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 66

išminties. Miestuos per daug cemento ir batų, batukų. Kultūra yra basose kojose. Kultūra yra šaltuos ryto rasos gintaruos. Ir arklio prunkštine Neužmirškime savo arklių!³⁷

Dar viename dienoraščio įrašė prisiminimai išplaukia iš sukrauto glėbio laukinių gėlių, tačiau tos gėlės įgyja dvigubą poveikslą ir tampa praeities simboliu: praeitis idealizuojama, vertinama kaip pozityvesnis praeities etapas, lyginant su dabartimi (karas vs. laisvė). Taip pat *laisvos laukų gėlės* gali būti suprantamos kaip: gėlės laukuose yra laisvos, o [mes] nesame laisvi.

„Šiandieną belgo vardadienis. Draugai per pietų pertrauka atnešė glėbį laukinių gėlių ir sukrovė ant mašinos. / Raudonos, mėlynos, geltonos gėlės ant mašinų. Belaisviai prisiminė gėles savo laukuos, savo kiemuos. /Prisiminė gėles Florencijoje, gėles Serbijoje, gėles prie Agluonos, gėles Lyone, gėles Briusely... / Gėlės... Laisvos laukų gėlės.“³⁸

Viename dienoraščio reminiscencijų fragmente spontaniškai kilęs prisiminimas pradeda pintis su dabartimi: prieš akis stovi tėvas ir motina.

„Vakare jis išvažiavo. Ir visą kelią – tarp besigrūdančių vežimų, riksmų ir aikčiojimo, dulkių ir tolimo bombų dundesio – akyse stovėjo tėvas ir motina, vienudu ant ištuštėjusio, vienišo kiemo, vienudu įsižiūrėję į vieškelį. Vėl vienudu, kaip anuomet, prieš trisdešimt metų, paskutiniams vestuvių aidams nutilus. Tik šį kartą jau ne į priekį, ateitin, bet prisimindami, atgal žiūrėdami -.“³⁹

Jų figūros tiek dabartyje tiek praeityje susilieja į viena: stovi kartu, visai kaip anksčiau, tačiau jų žvilgsniai jau nukreipti į kitą pusę – į praeitį. Jų prisiminimai susitapatina su subjekto vidiniu pasauliu, taip pat žvilgsnio nukreipimas – ilgesingas. Du vieniši žmonės tuščiam, vienišame kieme. Prisiminimuose jie ne vieni, juos aplanko nebepakartojamos akimirkos, artimieji ir draugai, kurių nebėra. Toks pat motyvas, kuris apžvelgia praradimus, randamas 1944 metų eilėraštyje, rašytame Elmshornėje:

Pritvinkęs oras lapų mirusių ir jūros kvapo.
Girdėt dundėjimas į stogą kertančių lašų.
Prisimenu aš kitą rudenį, vėjuotą, šlapią,
mažam miestelyje, toli, prie gatvės ir prie židinio šviesų.

³⁷ Ibid., p. 67

³⁸ Mekas J. *Žmogus be vietos: Nervuoti dienoraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 15

³⁹ Mekas J. *Žmogus be vietos: Nervuoti dienoraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 91

Susirenka seni draugai, veidai, ir ramūs
susėda, kaip kas vakarą. Ir skamba kambariai,
ir dega žvilgsniai vėl... Ak, jūs, po visą žemę
išmėtyti, išskirstyti anų dienų draugai!...⁴⁰

Spontaniškoji atmintis: dabartis ir aplinka (lietus, niūruma) iššaukia prisiminimą *kito rudens, vėjuoto*. Persipina jausminė (kūno) atmintis, nes čia praeities ir dabarties ruduo turi tą pačią nykią nuotaiką ir nejuokaus, vėjuoto rudens atspalvį. Ilgesys ir melancholiška atmintis atsiskleidžia antroje strofoje: ilgimasi išsimėčiusių draugų ir anų, praeityje likusių dienų. Prisiminimas apie *tą* rudenį ir židinio šviesas prišaukia praeities vaizdinius, kurie, vėlgi, funkcionuoja ir to meto dabartyje. Sukuriami iliuziniai pakartojimai: *kaip kas vakarą, dega žvilgsniai vėl*. Rodos, jog praeitis suveikia dabartyje ir akimirkos rekonstruojamos, pakartojamos ir išgyvenamos bent jau atmintyje.

Einu aš pagal ežerą.
Einu ir dūmoju.
Ežeras užušalęs miega.
Girgžda sniegas.

Prisimenu draugus, kitą sniegą.
O, kiek daug žiemų mus skiria!⁴¹

Eilėraštyje veikia spontaniškoji atmintis, galima analipsė. Viskas prasideda nuo subjekto „lyrinio ėjimo“ per sniegą ir jo sukulto girgždėjimo. Tokiu būdu prisimenami draugai, kitas sniegas, suvokiama laiko distancija, kuri išreiškiama per *daug* žiemų skirtį. Subjektas prisimena *kitą* sniegą: čia yra tiek praeities sniegas, tiek išryškinimas to, jog sniegas nebe tas ir visa dabartis nebėra tokia, kitimo aspektas.

Iš eilės kelintą jau dieną
girdžiu vis melodiją vieną

ir nors neprisimenu žodžių
ir vėl aš einu per sodžius,

ir matau:

Laukai lyg ir pasikeitę,

⁴⁰ Mekas J. *Dienų raštai*. Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 65

⁴¹ *Ibid.*, p. 197

bet rugiai vis linguoja,
įkaitę,

taip, kaip ir seniau.

Ir pieva kvepia nuo medaus,
ir medis dreba po lietaus,

taip, kaip ir seniau.

Tai ir žinau,
kad ir melodija vis ta pati
tebedainuoja
nuo vaikystės man širdy,
kad ir žodžių aš jau nežinau,
nežinau.⁴²

Eilėraštyje girdima melodija asociatyviai iššaukia pakartotiną ėjimą (*vėl aš einu*) per sodžių: čia ėjimas gali būti tiek jutiminis (lyrinis), mintyse, tiek fizinis ir tiesioginis tuo metu, realus. Eilėraščio subjektas susiduria su pokyčiais, kitimu ir virsmu, tačiau atrodo, kad viskas liko taip pat: tai sustiprina du kartus pakartojamas sakiny *taip, kaip ir seniau*. Laukai lyg ir pasikeitę, lyg ir ne: subjektas klaidžioja tarp praeities ir dabarties, laukai matomoje erdvėje susilieja ir tai gali būti tiek dabar, tiek praityje matomi ar matyti laukai. Subjektas užuodžia medaus kvapą, jo atmintyje jis likęs lygiai toks pat, nepakitęs, *kaip ir seniau*.

2.2. Laiko nulemti prisiminimai: „O buvo jau prieš pat Kalėdas...“

Nevalingam atminties veikimui aplinka ir laikas yra esminis svarbiausių aplinkybių branduolys, todėl įvairios asmeninės ar visuotinės šventės gali sudaryti nostalgiskų prisiminimų pagrindą. Tai kyla nuo atsiradusių pokyčių, dabartis lyginama su praeitimi, ir toks skirtumas iš atminties gelmių iškapsto ir giliausius prisiminimus.

Čia vertėtų išskirti Kalėdinį laikotarpį, kurio sutikimas ir šventimas yra susijęs su tradicijomis ir papročiais, turintis glaudų ryšį su šeima, artimaisiais, sukeliantis įvairias patirtas emocijas, Kalėdų šventimas užšifruoja, saugo patirtis. Jono Meko 1944–1954 metų dienoraščiuose

⁴² Ibid., p. 201

Kalėdos yra minimos ne vieną kartą, o kiekvienas jų užrašas yra lydimas gilių, liūdnu ir nostalgiskų prisiminimų. Pirmasis – 1944 metų fragmentas.

„Varpai skambina. Vėjuotu oru atplaukia jų banguojantis gaudimas.

Prisimena mažas miestelis, Širvėna, tylus sekmadienis, šiaurė.

Barakai klausosi. Tylu.

Tik varpai skambina.

Turbūt ir kiti taip prisimena, kaip aš. Savo miestelius, slėnius, kalnus.“⁴³

Fragmente vyrauja būtent šventinis motyvas, Kalėdos. Prisiminimai išprovokuoti varpų skambėjimo ir laiko sukeliama jausmo, matome analepsę. Subjektas atsimena tris jam svarbius dalykus: Širvėnos ežerą, esantį Biržų rajone, tylų sekmadienį ir šiaurę. Suprantame, jog kalbama apie Lietuvos šiaurę, kitaip tariant, minimi Biržai, Jono Meko gimtinė – Semeniškiai. Tai tampa akivaizdžia erdvės priešprieša tam, kur tuo metu rašydamas yra Jono Meko dienoraščių subjektas (Vokietijoje). Tylaus sekmadienio motyvas nurodo šventadienio ramumą, to meto dabarties distanciją nuo neramumų. Prisiminimai veikia nevalingai, be priverstinių pastangų – jaučiamas ilgesys praeičiai: būtent toks ilgesys kyla iš praradimų ir laiko distancijos, esaties ir praeities priešpriešos ir neatitikimo. Laiko tėkmėje ištirpsta didelė dalis prisiminimų, todėl lieka tik keli svarbiausi motyvai.

Kalėdos 1945 ir 1946 metais nei dienoraščiuose, nei Jono Meko laiškuose nėra minimos. Galima manyti, jog tam įtakos turėjo Antrojo Pasaulinio karo pabaiga ir išsilaisvinimas – ilgos kelionės iš vienos vietos į kitą, emocinis išsilaisvinimas ir tarytum metaforinė tyla, skirta pagerbti ir pažymėti tamsa ir krauju nužymėtą laikotarpį. Tai galima interpretuoti kaip literatūrinį gedulą, kylantį vidinį maištą ir pasipriešinimą: Kalėdos ir jų prasmė nublanksta prieš praėjusių metų patirtą siaubą.

1947 metais gruodžio 24 dieną subjektas vėl pasiduoda jį apimantiems prisiminimams:

„Dabar pirma valanda nakties, reikia, Kūčios jau. [...] Šeima, stalas, namai... Ryšys su žeme ir žmogumi... Sėdėt, Kūčių vakare prie stalo ir matyt aplinkui savo artimus žmones, girdėt jų balsas... <...> Tiktai prisiminimai. Tiktai tai, ką ilgesys prišaukia. Aš ėjau per gyvenimą akiai, bet viskas manin įsikibo, įsiskverbė. Kiekvienas sutiktas žmogus, kiekviena nuotaika, balsai, kvapai, spalvos

⁴³ Mekas J. *Žmogus be vietos: Nervuoti dienoraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 25

– viskas įsikibo manin, man nežinant – kol, vienądien, viskas ima busti... Va, sėdžiu dabar vienas šitam mėlynam kambary, ir vėl viskas kyla, visi Semeniškiai atsistoja prieš mano akis, viskas.“⁴⁴

Subjekto atsiminimai yra tokie stiprūs ir taip giliai įsirežę, jog visas išskylantis vaizdas akyse neapsiriboja vien tik fragmentiniu Kalėdų šventimu – matomas ir gimtasis miestas. Tai „ketvirtos Kalėdos svetur“, tačiau gerai atsimenami ir neužmirštami papročiai, įspūdžiai vainikuojami kvapais (pyragas išteptas geltonu kiaušinio tryniu), svarbus ir švaros motyvas, (naujai užvilkti marškiniai, šviežiai prikimšti čežantys čiužiniai) galimai turintis tyrumo ir lengvumo atspalvį, namų ramumo paveikslas. Fragmente matome, kaip veikia subjekto atmintis: ji nevalingai saugo tai, apie ką tuo metu nesusimąstoma, viduje tarytum nešamasi kartu su savimi, kol visai netyčia visi tie prisiminimai kartu su kvapais ir vaizdais atgyja. Apie tai kalba ir Nijolė Keršytė savo straipsnyje teigdama, jog bet koks patyrimas yra lydimas papildomų pojūčių, kurie yra išgyvenami pasyviai ir apie kuriuos nėra susimąstoma. Tačiau kai atskirtoja bent vienas iš tų motyvų – atgyja visi nesąmoningai patirti pojūčiai.⁴⁵ Ir pats Meko dienoraščių subjektas kalba apie tai, kaip „viskas įsikibo manin, man nežinant“, o pabudo netikėtai ir taip ryškiai, jog jaučiamas ir praeities pasaulio maišymasis su dabartimi – tarytum nutrinamos laiko žymės.

Prisiminimai, kurie aplanko subjektą, yra iš ilgesio, iš supratimo, kad dabartis yra priešinga praeičiai, o praeitis nebėra mums pasiekama. Namų jausmas, kuris pasiekiamas ir juntamas mintyse bei svajonėse, užgriuvusiuose prisiminimuose. 1948 metų Kalėdos ir jų iššauktas atsiminimas yra panašus. Kalėdiniai prisiminimai neturi iškreiptų vaizdų ar netikslumų: dažniausiai žmogaus atmintis yra linkusi prisiminti tai, ko nėra ir ko nebuvo. Praeities idealizavimo motyvas gali būti suprantamas ir interpretuojamas kaip siekis pagerinti savo vidinę jauseną, taip pat tai – siekis idealizuoti tai, kas nebėra pasiekama ir siekiama tą vaizdą išsaugoti atmintyje kuo gražesniu pavidalu, palikti tik teigiamą prisiminimo pusę.

„Galbūt tai tik ilgesys, nutolusio idealizavimas, galbūt... Ten, namuos, tarp sniego vėpūtinių, nuo speigo barškant tvoroms ir <...>.

Vargani – prakaito ir alkio yra mano išsinešti prisiminimai, vargo, kurį nešė daugelio vaikų šeima, palaužta dvidešimt aštuntųjų žiemos <...> - vargani prisiminimai, nuo mažumės savo rankom. Bet, ak, argi tai tas ilgesys, tėvynės ilgesys yra gero gyvenimo ilgesys? O, tai ne to. Ne tai

⁴⁴ Ibid., p. 146

⁴⁵ Keršytė N. „Atminties rezistencija : (Juozo Apučio „Praradimo aidai“), in: *Gimtasis žodis*, Nr. 7, 2009, p. 16

matau, kai ilgesy pasineriu, ne tai regiu. Tai tik tai, ko neberandu čia, ko nē ilgiausiose kelionėse niekados nebeišvystu, anei kai žiūrau į gražius kalnų upeliukus; anei ežerų vandenin, upėsna įsižiūrėjus. <...> Ir tada svajoju, tada lieka vien svajonės. Ir tada viskas praėję taip sidabriniai, ašariniai taip žvilga. Taip, kaip šiandieną, štai, vakare, kaip šiandien. Sėdžiu ir prisimenu. Prieš pat Kalėdas.“⁴⁶

Šiame 1948-ųjų fragmente, kaip ir praeitų metų prisiminime vėl atgyja vaizdas geltonu tryniu apteptų pyragų, taip pat – trobos vaizdas ir padengtas šventinis stalas, prie kurio sėdi visa šeima, taip pat tai – istorinė praeitis. Be laiko motyvo, tokie prisiminimai gali rasti ir dėl fizinės bei vidinės subjekto padėties: jis yra vienas ir jaučiasi vienišas, pradeda ilgėtis to pilnatvės jausmo šeimoje, kuris apimdavo per šventes, Semeniškiuose. Vidinio skausmo pojūtį galime įžvelgti tame pačiame dienoraščio įrašė:

„O kas Kalėdos be sniego, be baltų pusnių, vėjo nublizgintų lygumų, kas Kalėdos be speiguotam danguj kristaliniai, šaltai mirgančių žvaigždžių, kas? Toks ilgėjimasis, toks anų žiemų pasiilgimas gula, kad, rodos, netversi, širdį suplėšys. Ir tada sėdi, ir svajoji. Sėdi ir svajoji apie visą aną kristaliniai baltą žiemą.“⁴⁷

1948 metų gruodžio 13 dienos laiškas Stasiui Būdavui didžiąja dalimi yra apie senas baltas Kalėdas, minimi tie patys atminty užsilikę atvirukų vaizdai: „Akgi, neturiu čia tų spalvotų atvirukų, tų, kurių vaikystėje, prisimenu, taip laukdavom, su eglutėmis, su kankorėžiais <...>“⁴⁸ Laiške išreiškiamas melancholiškas ilgesys sniegui, kadangi subjektui Kalėdos yra itin glaudžiai, stipriai susisiejusios su balto sniego paveikslu: „Ir sniegas, Dievuliau tu mano. Sniegas! Kas Kalėdos be sniego, be sniego pusnių, išėjus, aplinkui trobas, prieš pirčias ir tvartus, - man taip graudu, taip neapsakomai, kaip apie tai vien pagalvoju, tik pagalvoju. – “⁴⁹ Juntamas ilgesys, graudulys, pati atmintis sukelia skausmą, nes suvokiama ir tai, jog grįžti atgal nėra įmanoma, o realybė, vėlgį, subjekto visiškai netenkina. Laiške prisiminimai tampa terpe, kurioje nors mintimis galima kurti šventinį, Kalėdinį džiaugsmą, nors tai nėra įmanoma toje dabartyje: „Taigi – kad nors

⁴⁶ Ibid., p. 220

⁴⁷ Ibid., p. 220

⁴⁸ Ibid., p. 212-213

⁴⁹ Ibid., p. 213

prisiminimuose švestute anokias Kalėdas.⁵⁰ Vadinasi, nors dabartyje Kalėdos negali būti sutiktos taip, kaip būdavo sutinkamos anksčiau, jas galima laikyti atmintyje, galvoti apie jas ir švęsti Kalėdas prisiminimuose.

Tų pačių metų gruodžio 16 dienos dienoraščio įrašas – laiškas Bernardui Brazdžioniui – taip pat apie Kalėdas. Prisiminimai apie Kalėdas pradedami pasitelkiant valingąją atmintį: „Vakar sėdėjau ir mažiau apie Kalėdas. Ir apie daugelį praėjusių metų. Jie kilo prieš mane, ir krito, kilo, ir krito.“⁵¹ Fragmente atsispindi minėtoji šventinio laikotarpio įtaka atminčiai ir prisiminimų iššaukimui: „... o gal kad Kalėdų išvakarės, kad bunda visoki ilgesiai ir prisiminimai, visoki užleisti jausmai viduje pasikelia ir vadžioja tavo ranką...“⁵²

1949 metais Jono Meko dienoraštyje randamas kitas Kalėdinis įrašas, kuris veikia per valingąją atmintį:

„O, aš prisimenu, kaip mes, vaikai, laukdavom tų spalvotų kalėdinių atvirukų su žaliom eglutėm, snieguotom šakelėm, su pasidabruotais pakraštėliais... Nėra čia tų atvirukų, kaip nėra ir tų snieguotų, baltų Kalėdų. Net graudu pasidaro prisiminus sniego pusnis, tas baltas tolimas ir tuos šalčius, kai braškėdavo tvoros... <...>“⁵³

Toki nostalgikišką prisiminimą ir liūdną bei tolimą jo vertinimą lemia keli aspektai: aplinka bei laikotarpiai – gyvenamasis ir praeities. Jono Meko laiškų subjektas yra toli nuo tėvynės, todėl natūraliai yra išgyvenamas vietos ilgesys. Atsiranda lyginimas tarp to, kas buvo ir tarp to, kas yra dabar. Įprastai Kalėdos ir Kūčios buvo sutinkamos su šeima, papuoštos sniegu ir tuo, kas yra išlikę atmintyje (atvirukai ir šakelės). Dabartinės šventės nepadaro subjekto laimingo ir jaučiama vidinė nuoskauda verčia su ilgesiu žiūrėti atgal, vertinti buvusį laiką, kuris tėra gyvas atmintyje.

„Nežinau – vienas nori į namus grįžti pasiilgęs ten likusių artimųjų, kitas pasiilgęs gero – seno! – gyvenimo. Aš gi ilgiuosi sniego. Ilgesys anos gamtos, anų lygumų, laukų, anų pūgų siautėjimo, rogių kelio, vieškeliuose žvangančių varpelių, ilgesys šalčio išrašytų langų, ilgesys ledo varveklių daržinių pastogėse, galvijų – visko, visko.“⁵⁴

⁵⁰ Ibid., p. 213

⁵¹ Ibid., p. 215

⁵² Ibid., p. 217

⁵³ Ibid., p. 369

⁵⁴ Ibid., p. 369

Subjekto ilgesys paremtas ir situaciniu lyginimu buvo – nebėra, praradimų sukurta terpė. Prisiminimuose dominuoja gamtos motyvai, kurie lyriniam subjektui buvo svarbūs tada ir išlaikė sentimentalią vertę dabar. Kadangi jaučiamas nepasitenkinimas dabartine gamta (ir jos nebuvimu), iš čia kyla ilgesio žvilgsnis į lygumas, laukus ir galvijus.

„Tai ir dabar, va, sėdžiu vienas ir staiga mane užplūdo visi anie prisiminimai. A, tai sėdi tada ir rašai, nors žodžiais viską apčiupinėji, nors žodžiais.“⁵⁵ Subjekto bandymas *prieiti* prie prisiminimų, siekiama juos paanalizuoti. Rašymas čia atlieka atminties saugojimo ir analizės funkciją. Prisiminimai *užplūsta*, atmintis veikia pati, neverčiama. Viskas prasidėjo nuo trumpo žvilgsnio per petį į Kalėdas praeityje, o tada išgyvenama visa grandininė prisiminimo reakcija. Galime matyti, jog ir prisiminimų vaizdas, rodos, stiprėja, ryškėja. Iš pradžių minimi atvirukai ir eglutės, vėliau pereinama prie bendro, nebe materialaus atminties vaizdo – senojo gyvenimo.

1951 metais kalėdinio ilgesio nėra. Dienoraščio įrašė paminima, jog „Šiandien kaip ne Kalėdos ir kaip ne žiema“⁵⁶ ir teigiama, jog Kalėdos bus, kai pradės snigti. Galima manyti, jog to tikrojo kalėdinio jausmo nebuvimas atsisako prisiminimų, neprišaukia ilgesio jausmo, nes atrodo, jog esi visiškai kitame laikotarpyje, kitame pasaulyje, nesibaigiantis užsitęsusio rudens jausmas. Bendrai fragmentuose šventinių prisiminimų akcentai yra labai panašūs: ilgimasi gamtos (ypač sniego), papuoštų eglių, tradicinių (šeimos) pyragų, vaišių, buvimo kartu ir ramumos, kuri liko karo išblaškyta, sugriauta.

Kitas svarbus fragmentas sietinas tiek su laiko iššauktais prisiminimais, analepse (pagrindas čia – Joninės), tiek veikianti spontaniškoji atmintis ir gamta, kuri prisideda prie atminties veikimo.

„Iš vakar jau visa stovykla pina vainikus, laužo stovyklose augančias liepas, vaikų pilni medžiai, ir jiems šventė. Merginos – staiga atbudo Lietuvos prisiminimai, kur kaip prieš Jonines ar Petrines susirinkusios pas kurią pina Petrams ir Jonams vainikus vakare, pavakariais. Taip prisiminė. Pina liepų šakas, ilgiausios kirmėlėm vyniojas vainikai, ir kvepia, kvepia. O vyrai ir moterys sukibę tempia ant durų, ant tų niūrių kareiviškų mūrų. Ir vaikų krūvos aplink. Prie didžiojo bloko ruošia altorių, ten sustos Dievo Kūno procesija mišioms. Ir mieste vokiečiai eglutes prie visų namų stato – ne berželius, kaip pas mus egles. Įėjau į bažnyčią, Munstery, ten buvo pora berželių, tai toks jau kvapas berželio lapelių, toks jau mielas, kad ilgai stovėjau ir traukiau tą kvapą – ne tiek

⁵⁵ Ibid., p. 369

⁵⁶ Ibid., p. 474

kvapą, gal kiek prisiminimus. Kiekvienas kvapas, kiekviena spalva, čia virsta vis prisiminimu, vis kažką viduj atitinka, kurį nors praėjusį akordą pabudina.“⁵⁷

Dienoraščio įrašas rašytas 1949 metų birželio 16 dieną, Jonui Mekui tebebūnant toli nuo Lietuvos, Vokietijoje. To meto dabartyje besiruošiančios merginos iššaukia asociatyvinį prisiminimą, susijusį su Joninėmis praeityje: iškart atsimenama, kaip buvo ruošiamasi trumpiausiai metų nakčiai, vainikų pynimas, šakos, ir, svarbiausia, atsimenamas pats kvapas. Galima teigti, jog tai yra stiprus prisiminimas, kvapas gali susišaukti su dabarties kvapais ir su atmintyje užsilikusiais, taip tik dar labiau sustiprinant atminties veikimą. Kaip teigia pats dienoraščio subjektas, per berželio lapelių kvapą jis traukė pačius prisiminimus ir čia pradėdi veikti pasyvi atmintis, kai viskas užšifruojama per aplinką. Tai reiškia, jog neįsisąmoninant ir apie tai negalvojant, mes girdime garsus, užuodžiame kvapus, kurie vėliau susišaukia su tam tikrais prisiminimais. Todėl matome, jog šis atminties veikimas iš tiesų yra trilypis: gamta, persipynusi su kvapais ir su Joninių šventimu, iššaukia ilgesingus prisiminimus. Nors kitaip nei Kalėdos, Joninės Vokietijoje gali būti pakartotos, tačiau net ir maži neatitikimai (eglių statymas vietoj berželių) subjektui neleidžia atitrūkti nuo praeities ir gyventi dabartyje – tai vis kyla nuo didelio prisirišimo prie prisiminimų ir atgalinio laiko.

Jono Meko kūryboje šventės labiausiai aprašomos dienoraštyje, laiškuose, tačiau poezijoje apie tai nėra užsimenama.

Atminties veikimas per laiko nuorodas melancholiškumo jausmą praeičiai sustiprina: tokios šventės ir jų šventimai yra glaudžiai susiję su artimais žmonėmis, draugais, tad prisiminimuose dalyvauja ir daugybė žmonių. Jei vienus prisiminimus dar galima atkartoti, dubliuoti, tai šventės niekuomet nebus tokios pat, tik kiekvienam asmeniui tai siesis vis su skirtingais dalykais, dabarties netenkinimas privers praeityje ieškoti nesugrąžinamų akimirų.

2.3. Gamtos atmintis: „Aš veidą atgrėžiau į vėją“

Yra nemažai tekstų fragmentų, kuriuose galima pamatyti, jog gamta Jono Meko subjektui – kaip dar viena priemonė prisiminimų atgaivinimui. Galima daryti prielaidą, jog tokiem prisiminimų atsiradimam ir gamtos santykiui su subjektu įtakos turi tiek stiprus ryšys su kaimo

⁵⁷ Ibid., p 292

aplinka ir gamta, su Tėvynės žeme. Matyt tai, jog gamtos ciklai kartojasi, ir su gamta dažniausiai susiduriama kasdien, kur ir medžiai atrodo tokie patys – atrodo normalu, jog tai gali sukristi ir išjudinti atminties vingius. Gamtos prisiminimai veikia paremti spontaniškąją atmintimi.

„Vakar buvau Wilhelmshohėje, prie tvenkinio, vaikščiojau po mišką. Retai čia atvažiuoju ir jaučiu lyg baimę – rodos, ji taip užplūs, toji gamta, taip tave visą sujudins, kad neištversi. Kiekvienas vandens sujudėjimas, jo juodas paviršius, lapų pripuvęs dugnas, susvirę ir įsimerkę gluosniai – ir medžiai, ir krūmai, ir šlaitai – viskas šaukia ir budina prisiminimus iš Astravo ir piliakalnio, ir iš Semeniškių, rodos, perplėš jie tave. Gamta persekioja mane, ji neatstoja dieną naktį.“ Fragmente matome, jog prisiminimai yra tvirti: ilgesio sukeltas jausmas toks stiprus, jog beveik „perplėšia jie tave“.⁵⁸

Prisiminimai atsiranda iš gamtos, ir, galima manyti, gamtos kvapo, gryno oro ir nesąmoningo laisvės kvapo užuodimo, kuris nukelia atgal, į tėviškę, į Semeniškius. Po karo vieni ilgisi Lietuvos todėl, kad tuo metu, kadaise, buvo kas valgyti, buvo „geras gyvenimas“. Jono Meko subjektas ilgisi ne to ir ne dėl to jį traukia namo: ilgimasi gamtos, tėvynės, daugiau nei to, kas yra materialu ar fiziškai apčiuopiama. Matomas tas pats tvirtas ir skausmingas ilgesio motyvas.

„Ir tai toks ilgesys, kad kartais pamanai, kaip visa tai ištversi, kaip tai ištveri, kaip tai tokį svorį viduj išlaikai. Ir kiekvieną dieną auga, kiekvieną dieną sunkėja – tas akmuo. Ir nesigėdini jo. Ko aš turiu gėdytis savo ilgesio? Ar tai ne žmogiška savo tėvynės ilgėtis? Ir ar aš tai pakeist galiu, kad žemė taip stipriai veikia, kad o daug žmonių, daug negero padarė, bet su žeme, su laukais, su krūmokšniais, su gamta draugais susirišom, ir dabar, toli nuo vienas kito, viens kito ilgimės, viens kitą šaukiame, tiesdami viens į kitą rankas – žemė ir aš, laukai ir aš, lygumos, upės, žiemos, pūgos.“⁵⁹

Subjekto ryšys su gamta atrodo paranormalus, tačiau, iš kitos pusės, sietinas su kilmės šaknimis (taip pat galime prisiminti ir Donelaitį ir Baranauską). Gamta, jos pojūtis ir trūkumas, tolymas bei atskyrimas, abipusis santykis bei praradimai sukuria tokią – nostalgikišką – subjekto jauseną.

⁵⁸ Ibid., p. 175

⁵⁹ Ibid., p. 186

Tai, kad J. Meko subjekto atmintis yra glaudžiai susijusi su gamta, mums patvirtina ir vieno laiško fragmentas: „[o] važiavau per Ameriką, ir žiūrėjau į daiktus, į medžius, į darbus, ir viskas buvo vienoj dimensijoje. Jokie kvapai neatgijo iš tų medžių, man jie nepažįstami, nėra jokių pojūčių, prisiminimų.“⁶⁰

Ne kiekvienas medis ar krūmas sukelia prisiminimus: turi būti kažkas pažįstamo ir artimo. Ar medžiai Amerikoje nepažįstami dar ir dėl to, jog jie taip toli nuo Lietuvos? Tokį svetimos gamtos jausmą (ne ta gamta, ne tie medžiai) randame ir viename eilėraštyje:

<...> vis tolyn, vis tolyn keliaudamas,
nežinodamas ko, nežinodamas kur –
nežinodamas – nežinodamas – tik širdis
vis tolyn ir tolyn akimis vis į tolumą žiūri,
į kiekvieną mėlyną dūmų valkstę, į kiekvieną
naują medį, veidą:

Bet ne!

Ne, ne tas medis: ne, ne tas dangaus mėlynumas;
ne, ne tas veidas;
ne, ne tie dūmai!

Vargas, vargas, vargas.

Šiame fragmente – pati eilėraščio kulminacija, atsispindi jausminga vidinė kova, nepavykęs siekis išstumti praeitį, pakeisti ją: dabartis nebegali tenkinti subjekto, nes nei dangaus mėlynumas nėra tas, nei veidas, nei dūmai – subjektas patiria vargą, atrodo, lyg viduje kyla šauksmas, sumaištis, jaučiamas nepasitenkinimas.

Taip pat panašus svetimos gamtos nepripažinimas, jausminis šaltumas matomas ir dienoraščio įrašė, rašytame Vokietijoje:

„Sėdžiu ant kalvos ir žiūriu į po kojomis gulinti Wurzburgą <...> O, kaip skiriasi šitas gamtovaizdis nuo mano vaikystės, lietuviško gamtovaizdžio! <...> Kalnai prieš vaikystės lygumas <...> Viską stebi, lygini...“⁶¹

Atpažinimo ir artumo jausmo nesukelia ir ta gamta, kuri nėra pažįstama viduje ir užsilikusi atmintyje: čia ir kalbama apie Lietuvos lygumas, priešais pastatant Vokietijos kalnus.

⁶⁰ Mekas J. *Laiškai iš niekur*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, p

⁶¹ Mekas J. *Žmogus be vietos: Nervuoti dienoraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 74

„O, šitas aidas ne Lietuvos slėnių, ne, jis kažkoks kitas, savitas, tik kalnuose taip aidi. Bet jei tu niekad negirdėjai Lietuvos vakarų aido, vakaronių garsų – ne, tu to nesuprasi, ant šitų kalvų sėdėdamas, ne. Švelnus, tolimas aidas, kaip varpelis po karvės kaklu.“⁶²

Kitame fragmente prisiminimai kyla iš apsnigtų medžių viršūnių, pradeda veikti kaip spontaniškoji atmintis.

„Baltos baltos, taip gražiai apšarmojusios medžių viršūnės. Stovėjau rytą, laukdamas tramvajaus, vidur laukų – ir žiūrėjau tolyn, į tas baltumas, ir taip neapsakomai gera buvo akims, ir pilna prisiminimų anų šarmotų rytų, snieguotų lygumų. Tik prisiminimai gėli: neliesk, sutrups... Nieko, nieko labiau nepavydžiu, nesilgiu, kaip sniego. Nuo pat Kalėdų jis guli many, sninga, sniegas... Snieguotų lygumų prisiminimas ir užšalusios upės. Guli kaip dagys ir neikšrenta...“⁶³

Galime pastebėti, jog ir šis prisiminimas persipynęs su liūdesiu ir ilgesiu: ilgimasi sniego, šalčio. Tokie prisiminimai trapūs, bet kartu ir labai gilūs, stiprūs, tarytum migloti, tačiau niekada neištirpstantys ir liekantys sąmonėje. Subjektas vėlgi mato tik tai, kas yra iš gamtos, gamtiška, paminimas tik tramvajaus laukimas. O visa kita – šarmoti rytai, snieguotos lygumos.

Taigi galima pastebėti, jog gamta Jono Meko subjektui yra vienas iš pagrindinių šaltinių atminčiai sužadinti. Iš atminties išplaukę prisiminimai dažnai yra liūdni, ilgesingi, atsispindi stiprus prisirišimas prie gamtos ir santykio tvirtumas.

2.4. Valingoji atmintis: „Prisimenu žalias aš vasaras“

Valingi prisiminimai veikia per aktyvią sąmonę, atsirenkami ir iššaukiami. Dažniausiai tokie prisiminimai būna sentimentalūs, apie kuriuos norima galvoti, juos galima sieti su pozityviais atsiminimais.

Prisimenu žalias aš vasaras
ir dangų tokį mėlyną.
Javai žemyn laukuose linko,
gelsvais stiebais šnarėdami.

⁶² Ibid., p. 74

⁶³ Ibid., p. 227

Prisimenu tas džiaugsmo jūras
gamtoj ir žalumynuose,
kai saulė spindulius skandino
geltonuos vėdrynuose.

Atsimenu lankas ir pievas,
margais žiedais išpuoštas.
Prisimenu: rinkai vėdrynus
tu į geltonas puokštes.⁶⁴

Čia susiduriame su sąmoninga atmintimi ir gamtos motyvais. Pirmoje ir antroje strofose žodžiai *prisimenu*, trečioje – *atsimenu*, taip pat dar vienas pakartojimas *prisimenu*. Žvilgsnis į praeitį – kryptingas ir pozityvus. Prisiminimai sutelkiami į gamtą: žalios vasaros, mėlynas dangus, javai laukuose, gamta, žalumynai, saulės spinduliai, geltoni vėdrynai, lankos ir pievos, margi žiedai, geltonos vėdrynų puokštės. Eilėraštis parašytas 1940 metais: galima manyti, jog tokią eilėraščio nuotaiką ir vyraujančią gamtos peizažo atskleidimą bei gilų žvilgsnį nulėmė karas, karinė situacija – Jono Meko buvimas toli nuo tėvynės. Tai atsiskleidžia ir didžioje dalyje kitų prisiminimų, randamų poeto kūryboje.

Kitame eilėraštyje iš reminiscencijų rinkinio valingi prisiminimai padeda geriau suprasti poeto pasaulėvoką, požiūrį ir vidinio pasaulio subtilybes.

Štai vėl, sėdėdamas pajūrio smiltyse,
pilstau, kaip geltoną smėlį,
savo prisiminimus,
gerdamas iš naujo vėl praėjusias vasaras,
saulę, smiltis ir draugystę,

ir jausdamas, kaip kiekviena valanda,
kiekvienas liestas daiktas, kiekvienas
žmogus, akiratis, medis,
darosi brangus ir nebeatplėšiamas,
įsikabinęs šaknimis pačioj prisiminimų
širdyje.⁶⁵

⁶⁴ Mekas J. *Dienų raštai*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 14

⁶⁵ Mekas J. *Semeniškių idilės. Reminiscencijos*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 93

Iš pirmų dviejų septinto reminiscencijų eilėraščio strofų išvelgiame kelis svarbius dalykus. Eilėraščio subjektas savo prisiminimus lygina su geltono smėlio pilstymu: toks meninis prisiminimų įvertinimas juos įrėmina kaip, pirmiausia, šviesius prisiminimus (geltonas), trapius ir birius, lengvai slystančius kaip pats smėlis, kas reiškia, jog dažnai iš atminties išplaukiantys prisiminimai yra lengvi ir susiduria tik su keliomis menkomis kliūtėmis (akmenukais), kurias galima suprasti kaip atminties dėmes, kuomet ne viską galime prisiminti.

Iš antros eilėraščio strofos mes suprantame, jog subjektas į savo atmintį yra pasiėmęs viską, ką galėjo: ką apčiuopė ir ką matė, o tų prisiminimų stiprumas yra perteikiamas įsikabinimo šaknimis vaizdu. Ne ką mažiau svarbus yra *prisiminimų širdies* epitetas: mums tampa aišku, jog subjekto širdis ir visas vidus yra pilnas prisiminimų, ilgesio, ir tai labai glaudžiai susisieja su Jono Meko kūryboje randamomis atminties sukeliama skausmo metaforomis.

Trečioje eilėraščio strofoje pasirodo kitas dažnai pasikartojantis motyvas, tai praeities idealizavimas ir tiesioginis, aiškus ilgesys praeičiai: „<...> ir žaidėme kažką, nebeprisimenu - / kalbėdami šiaip apie šį ir apie tą) / - kažkaip tada atrodė viskas labai paprasta, / kasdieniškai: ir muzika, ir saulė, / ir žaidimas – ne taip, kaip štai dabar, / iš tolo – taip šventadieniškai, / taip saulėtai.“⁶⁶ Jaučiame, jog lyrinio subjekto būseną yra liūdnai laiminga, kai kalbama apie praeitį, tačiau perėjimas mintimis ir grįžimas į realų dabartinį pasaulį sugniuždo, nuliūdina dar labiau.

Aštuntasis reminiscencijų eilėraščių pradamas keliais kreipiniais į žmones iš praeities: Ponia Marija, Paulius, baltas Meyence. Eilėraščių subjektas kalbasi lyg ir su trečiais asmenimis, tačiau labiau tai kalbėjimas sau, savų prisiminimų dalijimasis su atmintyje matomais žmonėmis. Po trumpo praeities pasidalijimo pradeda svarstyti apie savo vietą ir namus, klausdamas „[k]ur mano namai, kur kraštas mano, tėvynė?“

Šeštoje ir septintoje strofose matome panašų atminties ir vaizdų saugojimo perteikimą: subjektas viską pasiima kartu su savimi, nešasi kartu:

Aš išsinešiau kiekvieną sutiktą kvapą,
kiekvieną daiktą, garsą, trapų
ir kvepiantį laukų ir upių prisilietimą,

nešdamas viską kartu, nuo pat vaikystės,

⁶⁶ Ibid., p. 93

alkanas vis, vis nesustodamas,
prisirišdamas kiekvieno naujo susitikimo,
gatvės žibinto.⁶⁷

Galime pastebėti, jog ieškoma išsilaisvinimo iš prisiminimų ir jų pančių. Šešioliktoje eilėraščio strofoje mąstoma apie Amerikos naktį, kuri pakeri ir užburia, „apgaubiančią, paneriančią, trinančią prisiminimus, / trinančią ilgesius, praeitį, traukiančią / į save, į pat vidurį <...>“⁶⁸ Amerika, kuri naikina ilgesį ir kankinančius prisiminimus. Dvidešimtoje strofoje subjektas tarytum toliau mėgina atitolti, fiziškai pabėgti nuo praeities: „O kriskit, kriskit, baltas / praeities sniegas! O aš einu vis / toliau, kur traukia mane kelionės, nepažįstami, / nauji akiračiai, miestai ir žmonės,- <...>“⁶⁹ Ir štai eilėraščio pabaigoje susiduriama su neišvengiamybe, kurią lyrinis subjektas pripažįsta pats, jog fiziškai pabėgti nuo praeities ir prisiminimų galima, tačiau iš širdiesto negali išmesti, palikti.

2.5. Užmaršties paradigma: „Kad nieko nebeprisiminčiau...“

Kaip teigė Froidas, žmogaus sąmonė siekia sunaikinti atmintyje tai, kas asmeniui gali kelti nepasitenkinimą – kaip pagalba sielai apsivalyti. Tačiau dienoraščio fragmentuose ir poezijoje galime pastebėti, jog Jono Meko kūrybos kalbantysis užmiršti tiesiog negali: galima daryti prielaidą, jog tai kyla iš sąsąmoningo nenoro palikti savo praeitį ir prisiminimus, nepaisant to, kokį vidinį skausmą ir sunkumą jie kelia. Nesunku įsivaizduoti, jog žmogaus viduje gali vykti sunki vidinė kova ir priešinimasis, tačiau nepasiduodama sąmonei. „Ir kai aš bandau tai dabar išsikalbėti, kai bandau užmiršti – tada tik suprantu, kad tai negalima, kad ne aš prie tų daiktų prilipau, ne aš prie graudžių vakaronių <...> Ak, nepabėgsiu jau aš nuo viso to, nebeištrinsiu.“ Viskas yra saugoma viduje ir neištrinama.

Kaip krinta lapai, kaip krinta,
mano prisiminimai kaip krinta,
pilni auksinio liūdesio,

ant geltonų medžio tiltų,
ant saulėj paskendusią atkalnių,
ant upių vagų ir ant vieškelių,

⁶⁷ Ibid., p. 98

⁶⁸ Ibid., p. 101

⁶⁹ Ibid., p. 102

mano prisiminimai krinta,
lapai krinta ir krinta,

kad nematyčiau veidų tų,
kad nieko nebeprisiminčiau,
kas būta ir kas nebūta,
tegul lapai krinta ir krinta.⁷⁰

Šiame eilėraštyje prisiminimai tapatinami su lapais ir jų kritimu (siekiama sutapatinti), norima viską užmiršti. Apčiuopiama daug melancholiškumo: subjekto prisiminimai yra „pilni auksinio liūdesio“. Paskutinėje strofoje eilutę „*kas būta ir kas nebūta*“ interpretuoti galima įvairiai. Pirmiausia, tai gali aprėpti dalykus, kurie įvyksta iš tikrųjų (*kas būta*), o kita, jei tai suprasime kaip atmintyje saugomus įvykius, gali būti ir *nebūti*: iškreipti atminties kaip buvę, įvykę, tikri įvykiai, arba, priešingai – tiesiog neįvykę, bet svajoti, galvoti, tikėti ir laukti.

Aš žiūriu į akiratį.
Pro šalį bėga laukai.
Ant upių vagų dega
saulės lašai.

Liūdnumas širdį gula,
pats nežinau, kodėl.
Atrodo, jau užsimiršo,
o bunda ir bunda vėl,

ir kiekviena upė, medis,
kiekvienas kvapas trapus
iš naujo prapjauna žaizdą
ir plyšta širdis perpus.⁷¹

Šiame eilėraštyje matome, jog tokią nostalgiką emociją būseną eilėraščio subjektui sukelia aplinka, gamta (pro šalį bėgantys laukai). Nėra lengva ir įmanoma visko užmiršti: kadangi užmiršimas neįvyko iki galo, širdies plyšimas ir žaizda yra vėl tas pats prisiminimų ir praeities sukeltas skausmas. Subjektas išgyvena liūdesį, kurį jam sukelia vis išskylantys prisiminimai: atsiminimus čia sužadina upė, medis ir kiekvienas kvapas. Čia subjektą tarytum „užgriūna“ praeitis, vėl patiriamas suvokimas, jog į praeitį grįžti fiziškai negalima, galima tik mintimis. Toks santykis su dviejų laiko erdvių priešprieša sukelia tokį stiprų emocinį skausmą. Jei teigtume, kad

⁷⁰ Mekas J. *Dienų raštai*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 120

⁷¹ *Ibid.*, p. 211

atmintis, vis dėlto, yra selektyvi ir pati pasirenka, ką jai išsaugoti o ką ištrinti, čia galėtume teigti, jog Jono Meko tekstų subjekto atmintis jam yra nenaudinga, bet tuo pačiu išsaugo ir neištrina vienintelių likusių brangių atsiminimų. Galima manyti, jog vyksta vidinė kova ir iš atminties net nepavyksta išbraukti vienų ar kitų prisiminimų, nes apie juos dažnai galvojama, svarstoma, o taip pat – tai įsirižę į ilgalaikę atmintį ir negali būti išmesta paprastai.

„– Paskutinėm dienom visa tai plaukia aplink mane, lyg ore, tie saldūs balsai, kurie pagavo Odisėjų. Balsai iš mano praeities. Jie eina, jie braunas į mano ausis, kužda, jie skamba ore, jie gaubia mane vis labiau ir labiau.

– Žiūrėk, čia kitas vietovaizdis... Žmonės sėdi lengvais vasaros drabužiais, ar stovi denyje, ir groja bandžo. Ten šoka savo krašto šokius, melodija vis kartojasi, ir jie šoka ir šoka.

Argi jie irgi nori ištrūkti iš savo prisiminimų? Jų prisiminimai verčia šokti, galvojo jis, dabar tylus, pats sau.“⁷²

Fragmente – dar viena stiprėjanti atminties forma. Prisiminimai įgyja balso formą: tai, ką girdi subjektas, ji nukelia atgal praeitimi. Šokančių žmonių vaizdas sutapatinamas su subjekto vidine jausena: įkalinimas ir noras ištrūkti. Žmonės linksminasi ir šoka, tikėtina, jog paprasčiausiai norėdami gerai praleisti laiką. Kadangi tuo metu Meko subjektas jaučiasi slegiamas prisiminimų, retoriniu klausimu savo būseną perkelia į juos: „Argi jie irgi nori ištrūkti iš savo prisiminimų?“. Šie prisiminimai, kurie persekioja subjektą, nėra malonūs, jaučiamas stiprus suvaržymas.

„Vėl ir vėl aš pasineriu į nauja, kad tik užmirščiau, kad tik negirdėčiau praeities balsų, naujo ieškojimą aš padariau savo gyvenimo principu, kad tik pabėgčiau. Kartais man pavyksta pabėgti, ir aš jaučiu, lyg jau esu dabarty, aš pradėdau matyti ir girdėti visai čia pat – bet vėl praeitis išmuša mane iš dabarties, ir aš vėl nežinau, kur aš esu. <...> Jie ateina, prisiminimai, jie apgaubia visą mane, ir man reikia daug jėgos išsiplėšt iš jų, ištrūkti, su žaizda. Man keršija jie.

Prisiminimai.“⁷³

Subjektas ieško būdų, kaip išgyventi ir išvengti praeities ir prisiminimų – pasinėrimas į nauja, kontrastas tarp galimai ateities (nauja) ir praeities (sena). Viską pakeitus

⁷² Mekas J. *Žmogus be vietos: Nervuoti dienoraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 522

⁷³ Ibid., p. 522

naujais įpročiais, nauja aplinka, galiausiai naujais daiktais siekiama atsiriboti nuo nemalonios atminties, kuri subjekto nepalieka ramybėje. Vėl stengiamasi užmiršti, ištrinti atmintį... Tačiau praeitis – kaip antgamtinė jėga, kurios nepavyksta suvaldyti ir ji sugrįžta, ji „puola“, sumaišydama ribą tarp dabarties ir praeities ir subjektas nebežino, kur yra. Kartojamas žaizdos motyvas, reikalinga jėga ir stiprybė, norint išsilaisvinti. Prisiminimai tampa kone kalėjimu. Prisiminimai įvertinami kaip kerštas, nes sukelia emocinį, jausminį skausmą, kuris kyla supriešinus dabartį su praeitimi: čia praeities paveikslas yra gražesnis už dabartį, o tai, ko nebeturima – persekioja patį subjektą.

„Labai dažnai dabar aš galvoju apie savo vaikystę ir vietas, kur aš žaisdavau ir bėginėdavau. Pirmi prisiminimai. Žydinčių bulvių laukas. Bičių medus. A, aš grįžtu iš labai toli atgal prie savo vaikystės... Aš, būdavo, prisimindavau, tik kas buvo vakar, ar užvakar. Aš nenorėjau prisiminti nieko toliau. Aš bijojau žiūrėti toliau atgal. Tik dabar, paskutinėm dienom, aš pastebėjau, kad mano prisiminimai ateina iš toliau ir toliau, iš seniai pamirštų metų.“⁷⁴

Pirmi vaikystės prisiminimai – gamta, matyta ir jausta vaikystėje, fragmentiška atmintis. Subjektas vėl patiria juslinę erdvės kelionę iš dabarties į praeitį: grįžimas į vaikystę. Prisiminimai negali būti ištrinami: „prisiminimai ateina iš toliau ir toliau, iš seniai pamirštų metų“; taigi subjektas manė, jog pamiršo tam tikrus metus, įvykius, vaizdus... tačiau ne visada atmintis veikia mums naudinga linkme. Ir štai prisiminimai ateina patys, kai to nenorima.

Baimė žiūrėti atgal vėlgi kyla dėl to, ką subjektui sukelia ši atmintis: skausmą ir nemalonius jausmus, todėl bijoma ir vengiama žiūrėti atgal į savo praeitį.

2.6. Mišri atmintis: „Versdamas trupanečius praeities lapus“

Kitas skirsnis apima tokius stiprius ir jautrius prisiminimus, kurie negali būti priskirti prie kitų penkių grupių: iš esmės jie tarytum plaukia iš pašamonės, persimaišo su valinga atmintimi, tačiau čia vyksta stipresnės vidinės kovos, klaidžiojama praeityje. Prisiminimų sukelti pojūčiai neaprepiami, sunkiai suvokiami, o galiausiai ir sukeliantys maišatį galvoje, netgi paliečia ir subjekto fizinį kūną.

⁷⁴ Ibid., p. 524

„Kai aš taip sėdėjau šiandieną prie ežero ir žiūrėjau į kitą ežero pusę, ir į miškus, man pasirodė, kad staiga mano praeitis pasivijo mano dabartį. Man rodė, kad aš lyg staiga atsiradau savo išvykos pradžioj. Aš jaučiau savo vaikystę visai arti... Aš beveik verkiau. Aš sėdėjau čia prie šito New England ežero, žiūrėdamas į kitą ežero pusę, ir aš beveik verkiau. Aš mačiau save, einantį su savo motina per lauką, mano maža rankelė buvo jos rankoj, ir visas laukas degė raudonom ir geltonom gėlėm, ir aš mačiau ir jaučiau, viską taip arti ir taip tikrai, lygiai kaip tada, kvapus ir spalvas, ir dangaus mėlynumą... Aš sėdėjau ir virpėjau prisiminimais.“⁷⁵

Fragmente matome kelis svarbius motyvus. Visų pirma, visiškas fizinis ir juslinis praeities ir dabarties akimirkos susitapatinimas, išplaukęs iš gamtos: ežero ir miškų. Stiprus santykis su praeitimi po šitiek metų subjektui leido *pajusti* savo vaikystę arti ir tai sukėlė norą verkti: ilgesys praeičiai, prabėgusiems metams ir vaikystei... Kitas svarbus motyvas fragmente – savęs stebėjimo iš šono reiškiny. Subjektas matė save einantį su motina per lauką – vėlgi atmintis suveikė kaip filmas, kuris prabėgo lyg tai galvoje, lyg tai pro akis... Subjektas prisimena tos dienos kvapus ir spalvas, kurios jo atmintyje pasirodė lygiai tokios pat, neiškreiptos ir galima manyti, jog tokį prisiminimo sukeltą jausminį efektą tik dar labiau sustiprino to momento dabartyje esantys kvapai, spalvos ir dangaus mėlynumas. Subjektas *virpėjo prisiminimais* – tai buvo taip stipru ir nepakeliama, nekasdieniška – čia ir galime įžvelgti melancholiškosios atminties vaizdinį.

Kitą vidinį skausmą ir pirmos atminties kankinimą matome idilių prologe:

Ir tylą tampa skambanti, tokia skaudulinga, taip pilna
ilgesio, ir nerimo, ir skausmo – pilna praeities, pilna
vaikystės, ir motinos.

Ir kiekvienas daiktas, garsas, veidas atgyja mano vaikystės
akiraty, kaip deginanti kirmėlė, ir šliaužia amžinai
graužianti, amžinai kankinanti pirmoji atmintis.

Ir stoviu aš, kraujo ir mirties girdytas, suazėtas,
užsižiūrėjęs atgal, girdėdamas kiekvieną savo vaikystės
garsą, kiekvieną šlamesį, ir kvapą, prisilietimą – rėžiamas
pačiam širdies vidurin.⁷⁶

⁷⁵ Ibid., p. 524

⁷⁶ Mekas J. *Semeniškių idilės. Reminiscensijos*. Vilnius: Baltos lankos, p. 16

Lyriniam subjektui, atrodo, viskas turi sąsają su praeitimi ir visa tai jam sukelia vidinį nepatogumą, melancholiškumą: tylą pilną skausmo, ilgesio, nerimo, joje slypi ir praeitis, ypač vaikystė. Tai, ką subjektas mato aplink save, jam atgyja, jį kankina – kankina *pirmoji atmintis*. Patiriamą skausmą sutapatina su *deginančios kirmėlės graužimo* įvaizdžiu, įrėmindamas ją *amžinybės* rėmuose, kas reiškia, jog nei akimirksniui jo nepalieka praeitis. Eilėraščio subjektas žiūri atgal, girdėdamas praeitį ir ją jausdamas – toks stiprus ir nepertraukiamas ryšys yra tarp jo ir praeties atminties.

Tryliktoji idilė

Tai jus šiandien,
vos liesdamas prisiminimų rankomis
- ar ilgesiu? – įsižiūrėjęs į vos tolstantį,
vis bėgantį nesugražinamų dienų akiratį,
matau, mano vaikystės moteris!⁷⁷

Idilėje praeties vaizdas vėl tampa matomas eilėraščio subjekto dabartyje: lietimas *prisiminimų rankomis*, klausia pats savęs – *ar ilgesiu?* Metaforinis žmonių lietimas praetyje sukuria glaudų ryšį tarp subjekto ir atminties vaizdų. Visoje idilėje juntamas ilgesys, nesugražinamų dienų vaizdai, keliamas atmintyje ir į viską žiūrima lyg pro filmavimo kameros objektyvą: kaimo žmonės, dirbantys lauko darbus, laukuose vaikstančių moterų vaizdiniai („[t]ai jų dainas, / graudžiai aukštais balsais, girdėdavau per rudenius, / tai jos svyrudavo, kratydamos laukuose mėšlą, / ar ropinėdavau po runkelių ir bulvių plotus, / <...>“⁷⁸)

Trys toliau aptariamos idilės – penkioliktoji, dvidešimt antroji ir dvidešimt penktoji – sietinos tarpusavy. Žvilgsnis į praeitį tampa truputėlį gilesnis: tarytum ieškoma praeties žmonių, kreipiamasi į juos „kur tu“, „kur jūs“. Penkioliktoje idilėje subjektas ieško vaikystės draugų: Emilijos, vienplaukių vienkiemių vakų, prisimenamos praleistos vasaros kartu. Dvidešimt antroje idilėje ieškoma kaimynų: senas Ignotas, Martynas. Beviltiškai klausiamas, „[k]ur jūs dabar, mano draugai senieji, / žmonės, su kuriais kartu suaugau“.⁷⁹ Dvidešimt penktoje idilėje vėl kreipiamasi į vaikus: „[k]ur jūs, šviesiaplaukiai vienkiemių vaikai“, „[k]ur tu, tylusis Mykoliuk“⁸⁰, kreipiamasi

⁷⁷ Ibid., p. 40

⁷⁸ Ibid., p. 40

⁷⁹ Ibid., p. 59

⁸⁰ Ibid., p. 64

ir į Marytę, ir į Adomėlį: visi kreipiniai šilti, nuoširdūs. Ilgimasi žmonių praeityje ir subjektas apie juos kalbėdamas pasako ir ką jie veikdavo kartu (susisiejusios veiklos su žmonėmis).

Senas yra mūsų šis gyvenimas – ilgom kartom
nuvaikščioti laukai ir įsispaudę dirvos,
kiekviena žemės pėda kalba ir kvėpuoja dar tėvais.
Iš tų pačių vėsių ir akmeninių šulinių
jie girdydavo savo grįžusias plačias bandas,
ir kai išdubdavo jų pirkių aslos,
<...>⁸¹

Pirmosios idilės fragmente galima įžvelgti atminties saugojimą, palikimo motyvą. Žemė ir darbai yra susiję su tėvais – net jei jų gyvų nebėra, tačiau saugo jų atminimą ir eilėraščio subjektui tai turi stiprų, nepertraukiamą ryšį (*kvėpuoja dar tėvais*). Pats idiliškas nupasakojimas yra persipynęs melancholiška atmintimi: atliekamų darbų nupasakojimas yra glostomas švelnaus stebėtojo žvilgsnio, tai, kas yra įsirežę atmintin – būtent kaimo gyvenimo buitis.

<...>
jie prisimins plačias, geltonas smėlio žvyrdubės
ir vėjuje banguojančius rugių laukus,
mūsų moterų liūdnas dainas linų palaukėse,
ir šitą kvapą, pirmąkart naujoj troboj! –
šviežių samanų kvepėjimą.⁸²

Toliau toje pačioje idilėje pastebime – subjektas siekia atmintį įprasminti, nori, kad jo prisiminimai liktų gyvi ir, tarytum, perduodami iš kartos į kartą. Jog kiti irgi prisimintų visas tas *liūdnas dainas*, užuostų naujos trobos kvapą ir šviežias samanas. Eilėraščio subjektui kvapai yra vienas iš esminių dalykų – čia veikianti jutiminė atmintis jam susieja vaikystės laiką kaimo aplinkoje, gamtoje, iš atminties išskylantys dažnai matyti vaizdai: linų, rugių laukai, smėlio žvyrdubės. Pirmoje idilėje dažnas pakartojimas žodžio *senas* (*senas yra dobilų žydėjimas, senas yra lietaus šniokštimas*) sukuria distanciją tarp dabarties ir praeities momento: viskas yra per daug sena, per daug tolima ir nebesiekiamą niekaip kitaip, nei mintimis. Seno gyvenimo motyvas nutiesia ilgą laiko tiltą tarp gyvenimo ir bandymo prisiminti, išsaugoti atmintyje.

⁸¹ Ibid., p. 17

⁸² Ibid., p. 18

IŠVADOS

Analizuojant Jono Meko kūrybą buvo pasitelkta H. Bergsono atminties teorija, padėjusi išskirti ir apibrėžti atminties, prisiminimo ir užmaršties sąvokas, kurios svarbios gilinantį į J. Meko kūryboje atsiskleidžiančius atminties raiškos būdus bei motyvus, kylančių prisiminimų pobūdį. Remiantis teorija, tapo lengviau suprasti, kodėl ir iš kokios patirties ar potyrių gali kilti vieni ar kiti prisiminimai.

Jono Meko kūryboje labiausiai vyrauja spontaniškos ir valingos atminties tipai. Poeto atminčiai būdingas melancholiškumas ir nostalgikiškumas, dažniausiai tai atsiskleidžia per aplinką ir laiką: nulemia skirtis tarp praeities vietų ir dabarties, šventės ir jų tradicijos, kurios prieštarauja dabarties momentui.

Poezijoje vyrauja jausmingumą, ilgesį ir liūdesį nusakančios metaforos. Poeto prisiminimai atrodo kaip bandymas išsivaduoti iš atminties kalėjimo, bandoma pabėgti nuo persekiojančių prisiminimų, nuo praeities, kuri tenkina labiau nei dabartis, bet prie kurios niekada nebus įmanoma sugrįžti. Kadangi praeitis yra pasiekama tik per atmintį, jos kitaip išgyventi neįmanoma.

Jono Meko atmintis kūryboje yra melancholiška – į praeitį žiūrima su ilgesiu, troškimu sugrįžti ir suvokiant, jog to padaryti negalima, kylanti vidinė priešprieša iššaukia liūdesį, nepasitenkinimą. Žvilgsnis į dabartį iššaukia praeities vaizdinius, sukurdamas identiškus pakartojimus, kurie tik dar labiau sustiprina augančio liūdesio potyrį.

J. Meko atmintyje – tiek vidinėje (įprastinė atmintis), tiek literatūrinėje - išsaugoti Lietuvos gamtovaizdžiai, vaikystė, pati Lietuva – visi šie ilgesingi ir graudūs prisiminimai galėtų būti sietini su priverstiniu gyvenamosios vietos keitimu (darbo stovyklos Vokietijoje, vėliau – Amerika), kol galiausiai sugrįžti fiziškai nebėra svarbu, nes tai toli gražu nebebūtų tai, kas buvo iki tol. Dėl to Jono Meko eilėraščių ir dienoraščių subjektas gyvena prisiminimuose.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Pagrindiniai šaltiniai:

- Mekas Jonas. *Dienų raštai*. Vilnius: Baltos lankos, 1998
- Mekas Jonas. *Laiškai iš niekur*. Vilnius: Baltos lankos, 1997
- Mekas Jonas. *Semeniškių idilės. Reminiscensijos*. Vilnius: Baltos lankos, 1997
- Mekas Jonas. *Žmogus be vietos: nervuoti dienoraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, 2000

Teorinė literatūra:

- Bergson, Henri. *Matter and memory*, New York: Zone books, 1991
- Keršytė, Nijolė. „Atminties rezistencija : (Juozo Apučio „Praradimo aidai“), in: *Gimtasis žodis*, Nr. 7, 2009
- Keršytė, Nijolė. Atmintis ir kartotė: nuo įtampos prie konflikto in *Athena: filosofijos studijos*, 2012, nr. 8
- Tūtlytė, Rita. *Alfonsas Nyka-Niliūnas: laikas ir trukmė*

Papildomi straipsniai:

- Gasiliūnas, Virginijus., „Pasikalbėjimas su Jonu Meku apie naująjį Amerikos kiną ir lietuvišką poeziją“, in *Metmenų laisvieji svarstymai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993
- Nemčinskas, Tautvydas, *Paprastumo genijus, Asociatyvus etiudas apie Joną Meką* (2009). *Nemunas*, 2009-02-19 nr.7 (233-674)

Elektroniniai šaltiniai:

- Tūtlytė Rita. *Alfonsas Nyka-Niliūnas: laikas ir trukmė*. [www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rita_Tūtlytė. Alfonsas Nyka-Niliūnas.LHI000D.pdf](http://www.saltiniai.info/files/literatura/LH00/Rita_Tutlyte_Alfonsas_Nyka-Niliunas.LHI000D.pdf), (Žiūrėta 2017-01-06)

Giedrė Tiškevičiūtė, *The melancholy of memory in works by Jonas Mekas*

SUMMARY

The melancholy of memory in works of Jonas Mekas

This study provides an analysis of the melancholy of memory and the expression of memory in works of Jonas Mekas. The aim of this study is to analyse the memory, its expression and functioning in works of Jonas Mekas, to prove that the memory in his works is melancholic. This study follows the theory of the memory by Henri Bergson (*Matter and memory*) and to reach the aim of the research were used the following works of Jonas Mekas: a diary (*I had nowhere to go*), collection of letters (*Letters from nowhere*), sets of poems (*Idylls of Semeniskiai. Reminiscences., Daybooks: 1970-1972*). While doing this research was noticed, that usually the subject of Jonas Mekas' works is looking back with nostalgia, trying to save his past at least in the memory or on the paper. It was proved, that the memory in works by Jonas Mekas is melancholic, emotional, has saved in itself the culture and experiences. This study could be useful for those who are interested in works of Earth Literary movement, Jonas Mekas, Lithuanian literature in exile. It also could be useful for analysing and valuating how compulsory emigration has influenced the works by artists and poets.